

Recenzje

Barbara Krauz-Mozer, Piotr Borowiec, Paweł Ścigał, *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. I, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, ss. 323, 3 nlb.

Politologia jako wciąż nowa dyscyplina naukowego poznania zarówno budzi zainteresowanie poznawcze, jak i kontrowersje wokół sytuowania się wśród dyscyplin naukowych, określenia zakresu badań, powołania w życiu publicznym, tożsamości itp. Próbę usystematyzowania wiedzy o tej dyscyplinie naukowej oraz jej uprawianiu dydaktycznym podjęto w prezentowanej książce. We *Wstępie* zauważa się – kim jest politolog? Być może badaczem szukającym prawdziwości w sferze polityki, może uczynnym pragnącym odnaleźć odpowiedź na pytanie o formę dobrego państwa, może wychowawcą chcącym kształtować pokolenie świadomych obywateli, może wysokiej klasy komentatorem niosącym zrozumienie zjawisk politycznych tym, którzy gubią się w gąszczu polityki. Może to wyspecjalizowany historyk lub prawnik, a może pytając o to, kiedy polityk jest wielki, a kiedy zwyczajny lub nawet mierny i co sprawia, że podejmuje się politycznej działalności, staje się socjologiem czy psychologiem. Może poszukiwanie materialnych podstaw polityki przesuwają go w stronę ekonomii, a może pragnie sensu i zrozumienia czyni zeń filozofa. Być może łączy te elementy w szczególnym zainteresowaniu wyjątkową sferą życia społeczno-politycznego, gdy trzeba, patrząc na nią z różnych perspektyw, za pomocą różnych narzędzi i w różne wcielając się role. Podkreśla się, że pytania te, jak i możliwe odpowiedzi, pozostają przedmio-

tem sporu oraz gorących polemik, których uczestnicy, oscylując najczęściej wokół przedmiotu i/lub metody politologii, kreślą w istocie warunki autonomii dyscypliny.

Zauważa się, że różne źródła i rozmaite inspiracje pracy politologa czynią z niego postać o tożsamości nie do końca określonej, nie do końca jasnej i sprecyzowanej, czerpiącej z dorobku innych nauk, zapuszczającej się w inne pola badawcze, na których nieodmiennie spotyka filozofa, prawnika, historyka, socjologa, psychologa bądź ekonomistę. Ta różnorodność jest jednocześnie zaletą i wyzwaniem stojącym przed politologiczną refleksją. Mnogość ujęć stawia możliwość oglądania polityki z rozmaitych punktów widzenia, pogłębia nasze rozumienie oraz pozwala rozszerzyć zakres wyjaśniania zjawisk politycznych. Wielość bywa jednak balastem, stanowiąc niekiedy granice, które dzielą środowisko politologów, wskazując ich tym samym na siedzenie przy „osobnych stołach” określonych przyjmowanymi założeniami badawczymi.

Przypomina się, że podstawy każdej dyscypliny naukowej są budowane na założeniach ontologicznych, epistemologicznych i aksjologicznych dotyczących zarówno przedmiotu badania, możliwości oraz narzędzi badawczych, jak i roli wartości w naukowym poznaniu. Podobnie jest w politologii, gdzie spór o filozoficzne podstawy nauki o polityce jest w dalszym ciągu żywy, dzieląc badaczy na dwa obozy – zwolenników analityczno-empirycznego lub humanistyczno-hermeneutycznego wzorca naukowości.

Mają one także swoje konsekwencje dla teorii polityki. Spory ontologiczne, epistemologiczne

i aksjologiczne wyznaczają linie kolejnych podziałów, tworząc w istocie rozmaite podejście odwołujące się do odmiennych źródeł poznania, problemów badawczych, metod i technik badawczych, czy inaczej sytuujących rolę wartości w naukowym badaniu.

Przypomina się, że polska politologia w ciągu ostatnich dziesięcioleci stała w obliczu niestających i niemalych wyzwań. Rodząca się pod koniec XIX i na początku XX w. została po 1945 r. poddana trudnemu testowi. W nauce, w tym naukom o polityce, wyznaczono polityczne role do odgrywania, uzależniając ją w dużym stopniu do wyzwań władzy. Ograniczenia dotyczące badań i szykany wobec naukowców opierających się politycznym zadaniom przeplatały się z okresami względnej swobody naukowo-dydaktycznej, pozostawiając w spadku wiele prac politologicznych, które nie straciły na aktualności.

Wykład podzielono w prezentowanej książce na trzy rozdziały, tj. I. „Politologia? Czy wiedza o czym? I jaka?”, II. „Powstanie i przekształcanie się nauk politycznych w Polsce”, III. „Studia politologiczne w Polsce po 1989 roku”. W rozdziale pierwszym wyodrębniono cztery kwestie: 1. Filozofia, 2. Historia, 3. Nauka o polityce (science), 4. Praktyka polityczna.

Wskazuje się tu, że „polityka” oraz nieustanne próby intelektualnego opanowania tego zjawiska unaoocniają, że człowiek nie może żyć pośród rzeczy, nie wytwarzając na ich temat idei, które następnie go motywują i które kierują jego działaniami. Zauważa się, że towarzyszące rozważaniom nad polityką różnorakie pojmowanie jej przedmiotu sprawia, że nie udaje się zestawić wyraźnie wyodrębnionego kanonu wiedzy o polityce, a co najwyżej można wskazać utrwalone ślady zróżnicowanego myślenia o polityce, a także opisy rozmaitych form ludzkiego doświadczenia władzy, głównie ze strony rządu, państwa i jego instytucji.

Przypomina się, że w tradycji europejskiej pierwszy krok wykonany w kierunku rozpoznania i racjonalizacji polityki należy do antycznych mędrców. Ten rodzaj filozoficznego namysłu nad polityką zapoczątkował Sokrates, a po nim byli następni z Platonem i Arystotelesem na czele. Filozoficzny namysł nad polityką zdeminiowany jest przede wszystkim problematy-

ką moralną. Niemal każde pokolenie poszukujące najlepszej formy rządów, stawia sobie pytania, jakie państwo jest dobre, co to jest sprawiedliwość, w czym tkwi „istota” wolności i jak ją zagwarantować. Niekiedy wskazuje się początek nauki o polityce właśnie w tym typie refleksji, odnajdywanej już w przemyśleniach starożytnych myślicieli i skrzętnie badanej przez historyków filozoficznej myśli politycznej, rekonstruujących idee, które wyrażały szczególnie sposób rozumienia tej jednej z najstarszych form stosunku społecznego, którego ekspresja obrazuje dominację i podporządkowanie władzy.

Wskazuje się, że rozpatrywanie społecznego i politycznego wymiaru ludzkiej egzystencji, podporządkowane obecnie regułom naukowego badania, wymaga niezbędnego komponentu składającego się z rozważań filozoficznych. Uważa się bowiem, że refleksja o rzeczywistości społecznej, kierująca się ogólnymi kanonami metody naukowej, jest poznawczo nie do ugruntuwania, ponieważ człowiek ukierunkowuje swoje życie na cele, definiowane zawsze w jakimś porządku normatywnym, a to sprawia, że z rozumowań i wiedzy odnoszących się do polityki nie udaje się usunąć kontekstu aksjologicznego. Jest on niezbywalny, a jego rozpoznawanie pozwala zrozumieć, względem jakich wartości ludzie orientują swoje działania (s. 15).

Podkreśla się, że ważny segment myślenia o polityce należy do refleksji historycznej, uwzględniającej perspektywę temporalną i idiograficzny opis. Pojawienie się politologii w wersji nauki społecznej nie likwiduje ani refleksji filozoficznej, skupionej na rozważaniu wartości politycznych, ani historycznej i to zarówno w odniesieniu do dziejów myśli politycznej, jak i instytucji politycznych, zmieniają tylko o tyle, o ile obok niej zaczyna istnieć problematyka wyspecjalizowanej nauki nometycznej-science. Nadzieje na stworzenie wolnej od wartościowania nauki o ludzkim postępowaniu spowodowała rozdzielanie intelektualnych dociekań nad ludzkim zachowaniem na część należącą do dyscyplin technicznych – z założenia wolnych od wartościowania – zajmujących się szczegółowymi aspektami życia społecznego.

Zwraca się uwagę, że wszelka wiedza nauk społecznych osiągnięta w wyniku stosowania

metody naukowej ma m.in. tę właściwość, że aby zyskać walor obiektywności, musi być intersubiektywnie ustalona. W praktyce politycznej taka uzgodniona i zyskująca pewien stopień akceptacji wiedza naukowa o polityce dotyczy tylko bardzo wąskiego zakresu zjawisk i ma charakter techniczny; powstające tu spory dają się rozwiązać przy pomocy ekspertów. To jednak za nią do podjęcia działań politycznych, które obok sprawności technicznej wymagają również refleksji moralnej, rządzenie ludźmi nie jest administrowaniem rzeczami (s. 31).

W prezentacji rozwoju nauk politycznych w Polsce wyodrębniono dziewięć zagadnień, tj. 1. Początki refleksji w Polsce, 2. Historia nauczania, umiejętności politycznych na ziemiach polskich, 3. Nauka o polityce jako dyscyplina akademicka w okresie II Rzeczypospolitej (Ośrodek lwowski – Szkoła Nauk Politycznych (1902–1905), Studium Dyplomatyczne (1930–1939), Ośrodek krakowski – Polska Szkoła Nauk Politycznych (1911–1914), Szkoła Nauk Politycznych (1921–1939), Szkoła Nauk Społeczno-Politycznych (1911–1914), Ośrodek warszawski – Szkoła Nauk Społecznych i Handlowych (1915–1916), Szkoła Nauk Politycznych (1917–1939), Inne ośrodki o profilu politologicznym, Warunki rozwoju nauki o polityce do 1939 r., 4. Stan refleksji nad polityką w czasie drugiej wojny światowej i po jej zakończeniu, 5. Wprowadzenie polityczno-ideologicznych przedmiotów nauczania, 6. Rozwój instytucjonalny – nauki polityczne jako samodzielna dyscyplina uniwersytecka (Specyfika politologii w Uniwersytecie Warszawskim, Kontynuacja politologii w Uniwersytecie Jagiellońskim, Początki i rozwój politologii w Uniwersytecie Wrocławskim, Charakter politologii w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Politologia w Lublinie – Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej, Rozwój politologii w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Powstanie i funkcjonowanie politologii w innych ośrodkach, 7. Powstanie korporacji naukowej – Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych (PTNP), 8. Kondycja polskiej politologii marksistowskiej w latach osiemdziesiątych, 9. Przemiany społeczno-polityczne, odrodzenie się nauk politycznych.

Przypomina się tu, że początki polskiej refleksji nad polityką sięgają Odrodzenia. Na

uwagę zasługują dzieła Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza. Sformułowali oni zasady „polskiej szkoły badawczej” w zakresie wojny sprawiedliwej oraz prawa narodów do decydowania o własnym losie. Myśliciele ci uważani są za prekursorów polskiej szkoły prawa międzynarodowego. Paweł Włodkowic apelował o zachowanie tożsamości religijnej i politycznej pogan, sprzeciwiając się nawracaniu ich siłą (s. 33).

Refleksję nad polityką przedstawiali luminaarze polskiej kultury Odrodzenia i Oświecenia, m.in. Andrzej Frycz-Modrzewski, Stanisław Konarski, Stanisław Staszic, Hugo Kołłątaj, Stanisław Leszczyński. Od XV w. w ramach wykładów z prawa prowadzonych dla studentów Akademii Krakowskiej prezentowano zagadnienia polityczne, w tym dotyczące władzy politycznej i państwowej; na uczelni powstało ok. 40 komentarzy do dzieł Arystotelesa (s. 35). W wykładzie dostarcza się usystematyzowanej faktografii dotyczącej ogniw rozwoju dyscypliny – nauk politycznych. Przypomina się nazwiska zasłużonych badaczy i intelektualistów orientujących się na polityczną edukację społeczeństwa. W tym zwraca się uwagę na powstanie ośrodków akademickich zajmujących się kształceniem politologicznym oraz ich specyfika. Usystematyzowanej wiedzy dostarcza się w wykładzie o specyfice kształcenia w zakresie nauk politycznych w okresie po II wojnie światowej. Zwraca się uwagę na uwarunkowania ideologiczne oraz praktykę akademicką. Przypomina się, że pod koniec lat 60. XX w. udało się doprowadzić do powstania placówek naukowo-badawczych oraz dydaktycznych kształcących studentów w trybie studiów magisterskich w zakresie politologii. Zatem obok przedmiotów politologicznych przekazywanych wszystkim studentom doszło do wyodrębniania się nauki o polityce, polegającej na prowadzeniu badań naukowych i kształceniu nowych kadr politologów (s. 75).

W prezentacji instytucjonalnej ośrodków akademickich w lakonicznym ujęciu przedstawiono Uniwersytet Gdański (s. 105–106). Przypomina się, że kształcenie politologiczne zaczęło się tu w 1963 r. Od 1970 r. na nowo utworzonym Uniwersytecie Gdańskim powstał Instytut Nauk Politycznych. Bardzo ogólnie wskazuje

się na kierunki badań. Ujawnia się tu niedosyt informacji o jego funkcjonowaniu i osiągnięciach naukowo-badawczych, aktywności organizacyjnej wielu pracujących w tej palcówce nauczycieli akademickich w skali kraju i w rzeczywistości międzynarodowej. Wskazując na działalność Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych (PTNP) przypomina się, że podmiot ten powstał w 1949 r. jako Międzynarodowe Towarzystwo Politologiczne (International Political Science Association). Polscy politolodzy usytuowali się w jego organach zarządzających w strukturze międzynarodowej. Ich udział powoduje prestiż polskiej politologii w świecie (s. 108).

Przypomina się, że kształcenie z zakresu wiedzy o polityce w Polsce rozwijało się głównie w odpowiedzi na kryzysy społeczno-polityczne. Wszelkie zmiany programowe, zastępowanie przedmiotu wciąż nowymi nazwami, jak i powoływanie nowych ośrodków kształcenia politologów następowało po każdym kolejnym, istotnym kryzysie i było w dużym stopniu odpowiedzią na ten kryzys ze strony władz partyjnych. Za każdym razem nowa propozycja zawierała coraz mniej elementów ideologicznych, a więcej merytorycznych.

Wprowadzane zmiany programowe i organizacyjne posiadały jednak istotne znaczenie dla kształtowania się dyscypliny. Zauważa się, że transformacja społeczno-polityczna od 1989 r. stała się dla politologii ogromną szansą (s. 134).

Wskazuje się, że w roku akademickim 2009/2010 kształcenie politologiczne odbywało się w 29 publicznych uczelniach wyższych, w 57 niepublicznych uczelniach wyższych i 2 kościelnych wyższych uczelniach (s. 139–143).

Charakteryzując w rozdziale trzecim studia politologiczne w Polsce po 1989 r. dostarcza się bogatej warstwy wiedzy deskryptywnej o: 1. Nauczycieli i szkolnictwie w Polsce po 1989 roku, 2. Studentach politologicznych, 3. Absolwentach politologii w Polsce w latach 1989–2008, 4. Kadrze politologicznej po 1989 roku, 5. Treści kształcenia na kierunku politologia, 6. Jakości kształcenia na studiach politologicznych.

Zwraca się tu uwagę, że studenci politologii są świadomi, że ich studia nie przygotowują do „konkretnego zawodu”, zaś główny walor poli-

tologii polega na zdobyciu kwalifikacji ogólnych związanych z krytycyzmem czy niezależnością sądu.

Politologia jawi się jako kierunek ogólny, na którym przede wszystkim ceni się twórcze myślenie (s. 208).

Wykład zawarty w poszczególnych rozdziałach wzbogacają aneksy: „Podstawowe statystyki, Studenci politologii według województw w latach 1989–2008, spisy tabel, wykresów, rysunków, bibliografia oraz biogramy autorów”.

Wśród konkluzji stwierdza się w książce, m.in. że ocena rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce w ostatnich 20 latach jest ambiwalentna. Obok wielu sukcesów pojawiły się także zjawiska negatywne i niepożądane. Były one skutkiem tych samych procesów (s. 260).

W refleksji podsumowującej wartości prezentowanej książki należy zauważyć, że: 1. Podjęto w niej próbę określenia tożsamości dyscyplinarnej współczesnej politologii w Polsce; 2. Określa się w niej miejsce politologa w zmieniającej się rzeczywistości społeczno-politycznej, w tym w sytuacjach kryzysowych i pokryzysowych; 3. Dostarcza się starannie usystematyzowanej wiedzy o rozwoju nauki o polityce w długim horyzoncie czasowym; 4. Dostarcza się wiedzy przewodnikowej o współczesnej edukacji politologicznej w Polsce; 5. Wskazuje się dylematy i spory dotyczące uprawiania politologii jako nauki oraz jej miejsca w komunikacji społeczno-politycznej.

Książka zasługuje na uwagę politologów, *innych* specjalistów, uznających się nierzadko do różnie za politologów oraz naukoznawców, jak i szerokiego kręgu czytelników zainteresowanych naukowym uprawianiem polityki.

Andrzej Chodubski

Hasan Aziz-ogly Hasanov, *Cel historii*, Baku 2004, ss. 472.

W nauce, gdzie wykracza się poza obszar badań empirycznych, a wkracza w sferę spekulacji filozoficznych, przedłużających wywody historyczne ważna jest refleksja intelektualna. Sferą dociekań pozaempirycznych jest wszelka filozofia. Zaczyna się ona tam, gdzie kończy się